

## Pro Urbe – Csolnoky Ferenc szellemi öröksége a Veszprém EKF program megvalósulásának a küszöbén

Elhangzott a Csolnoky Ferenc Emlékülésen 2023. szeptember 22-én Veszprémben, a Csolnoky Ferenc Kórház Csillag József termében

Kórházunk névadó első orvos igazgatójáról, Csolnoky Ferencről tartott emlékelőadásom kapcsán mottóként Bartók Bélának a kortárs Kodály Zoltánról írt híressé vált sorai jutnak eszembe. ***„Ahhoz az emberfajtaához tartozott, amely örök elégedetlenségtől hajtva mindent meg akart változtatni, mindent szebbé-jobbá akart tenni, akik mind másként hagyják maguk után a világot, mint ahogy találták.”***

2023-ban Veszprém lesz Európa Kulturális fővárosa. A címet azért kaphatta meg a város, mert az itt élők olyan szellemi és épített kulturális értékeket hoztak létre, amely mintául szolgálhat Európa más települései számára is. Az Egészségügyi Világszervezet ismert definíciója szerint ***„az egészség a teljes testi, lelki és szociális jólét állapota, és nem csupán a betegség vagy a fogyatékoság hiánya”***. Egy város (esetünkben Veszprém) egészségkultúrája egyaránt jelenti a megteremtett, az egészség védelmét szolgáló épített intézményrendszert, az egészségügyi és szociális ellátó szervezetet, az ebben dolgozók szakmai felkészültségét, színvonalát, elkötelezettségüket, etikus magatartásukat, de a városlakóknak a „teljes testi, lelki és szociális jólét állapotával” kapcsolatos szokásait, ismereteit, hagyományait is. Az eredményes, a fenntarthatóságot biztosító uniós fejlesztés a hagyományok megismerésén, a felismert lokális értékek fenntartásának biztosításán és a közösségek aktivizálásán kell, hogy alapuljon.

Veszprém korszerű egészségügyi szervezetének megteremtése elválaszthatatlan dr. Csolnoky Ferencről, a kórház névadó első orvos igazgatójától. Engedjék meg, hogy először róla, gyökereiről és rendkívül gazdag szakmai életútjáról beszéljek.

A 19. század közepén Veszprém ezer éves múltjához méltatlanul az elmaradott vidéki kisvárosok életét élte. Közéletét, gazdasági helyzetét, kultúráját, polgárosodásának elmaradottságát alapvetően meghatározta a városlakók teljes körű feudális és közigazgatási függősége, kiszolgáltatottsága a püspökségtől. A veszprémi püspök nemcsak egyházi méltósága, földesura, de világi vezetője is volt a városnak, aki azt is megakadályozta, hogy Veszprém elnyerje az önállóságot biztosító szabad királyi városi címet, és rendelkezze az ezzel járó, a polgári fejlődést biztosító önkormányzatiság anyagi forrásaival, hatásköreivel és kompetenciáival. Az egészségügyet is a nagyfokú elmaradottság jellemezte. A 19. század elején, az egykori Cigánydombon állt szegényházon (az ún. lázárházon) kívül egyéb közegészségügyi-szociális intézmény nem volt a városban. A dűledező épületet 1829-re átalakították „városi betegházzá”, amely színvonalára következtethetünk éves „betegforgalmából”: 1830-ban mindössze 2, 1836-ban 8, 1838-ban 15 volt az ápolott betegek száma.

1837-ben telepedett le Veszprémben a kecskeméti születésű id. Csolnoky Ferenc (1808–1876), kinevezési dokumentuma szerint „az orvostudomány, és a bábaképzés mestere”, aki városi tiszti orvosként, járási fősebszéként, 1849-től 1876-ig (haláláig) kórházi másodorvosként működött. Városunk történetébe a „szegények orvosaként” írta be a nevét. Kiváló felkészültségű és szellemiségű kollégáival (Pillitz Benővel, Kerényi Károllyal, Cseresnyés Józseffel, Perlaky Józseffel és másokkal) ők alapozták meg Veszprém későbbi, korszerű közegészségügyi rendszerét. Id. Csolnoky Ferenc négy gyermeke közül a legfiatalabb, ifj. (dr.) Csolnoky Ferenc apja hivatását választotta.

1853. április 9-én született Veszprémben. Szülővárosában és Pápán volt gimnazista, Pápán érettségizett 1872-ben. Orvosi tanulmányait a Pesti Magyar Királyi Tudományegyetem Orvostudományi Karán végezte 1872–1877 között. Egyetemi évei alatt az államorvostani (későbbi közegészségtani, majd társadalomorvostani) tanszéken végzett tudományos munkát. Egy életre elköteleződött a közegészségtan mellett. Jelképes jelentőségű, hogy 1877. december 15-én a közegészségügyi tanszék tanára, Rupp János professzor (1808–1881), az Egyetem korábbi rektora avatta orvosdoktorrá. (Rupp János volt a mestere a hazai közegészségügy „első apostolának” Fodor József (1843–1901) egyetemi tanárnak is.) Egyetemi tanulmányai elvégzése után fél évig a budapesti Szent Rókus Kórház I. belgyógyászati osztályán volt gyakornok. 1878-ban telepedett le Veszprémben.

Pályája kezdettől kettős úton haladt. Egyrészt folytatta apja gyakorló orvosi munkáját (kitűnő sebész, szülész és szemész hírében állt). Másrészt – tekintettel egészségügyi szervezői, közegészségtani múltjára – részt vett a város közegészségügyi fejlesztésében. 1881-ben kinevezték a kórház másodorvosává és bevásárolták a város Egészségügyi Bizottságába. 1882-ben a veszprémi királyi törvényszék orvosa, majd a papi szeminárium közegészségtan tanára lett. Ez utóbbi minőségében rendszeres egészségnevelő előadásokat tartott, többek között **„Bevezetés a közegészségtanba”, „A közegészségügy ismertetése hazánkban”, „A levegőről és annak viszonyáról”, „A táplálkozásról”,** stb. címmel. Egészségnevelő munkájában nagymértékben támaszkodott a Vallás-és Közoktatási Minisztérium szakpolitikusa, Markusovszky Lajos által kidolgozott szakmai irányelvekre. Csolnoky Ferencnek köszönhető, hogy a korszerű közegészségtani-járványtani ismeretek Veszprémben is mind nagyobb szerepet kaptak az iskolai oktatásban, valamint az orvosi és közgondolkodásban.

Munkáját nagyban segítette, hogy időközben kidolgozásra kerültek a hazai egészségügy fejlődésének jogi alapját megeremtő rendeletek, jogszabályok. A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk, amely közel száz évig, az egészségügyről szóló 1972. évi II. törvény megalkotásig volt hatályban Magyarországon, egységbe foglalta az egészségügy különböző ágait és meghatározta az állam, a törvényhatóság és a községek köteleességét, jogát és felelősségét.

Csolnoky Ferenc egyik legnagyobb érdeme éppen az volt, hogy élve az egészségügy fejlesztését biztosító legmagasabb szintű, korszerű jogi környezet adta lehetőségekkel,

felvértezve a Markusovszky-féle közegészségtani szemlélettel, akarta és tudta Veszprémben megszüntetni a kisszerűséget, az igénytelenséget és a provincializmust.

Még nem volt 30 éves, amikor 1882-ben a városi Egészségügyi Bizottság új tagjaként, részletes szakmai indoklással javaslatot tett a veszprémi szegényház (aggok menedékháza) létrehozására. Az ország akkori legkorszerűbb ilyen profilú intézményeként a 46 férőhelyes veszprémi szegényház 1890-ben nyílt meg a völgyhíd torkolatánál, „11 lázár bevonulásával”.

1885-ben megházasodott. Megszerezte a sebésztudori és a szülésmesteri diplomát, majd a középiskolai orvosi és egészségtan tanári képesítést. Az Angolkisasszonyok nevelő intézetében egészségtan tanárként működött. 1889-ben tagja, majd elnöke lett a Megyei Egészségügyi Bizottságnak. 1894. március 12-én Véghelyi Dezső alispán kinevezte az akkor már 55 ágygal működő veszprémi kórház főorvosává. Ez a mai szóhasználat és gyakorlat szerint azt jelentette, hogy az intézmény nem-orvos igazgatójának (1890-1899 között Szili Horváth Pál veszprémi gyógyszerésznek) ő lett az orvos helyettese.

5 év múlva, 1899. február 23-án (Szili Horváth igazgató lemondása után) őt nevezték ki a veszprémi kórház első orvos-igazgatójává. Ezzel egy kézbe került az intézmény szakmai (orvosi) és gazdasági vezetése. Ez az állás a városi hierarchiában komoly máltóságot jelentett számára, és lehetőséget kapott arra, hogy további fejlesztési elképzeléseit megvalósítsa. Állandó tagja lett Veszprém város Egészségügyi Bizottságának, elnökévé választotta a Gyermekmenhely Bizottság, sőt a Városszépítő Egyesület is.

Igazgatóként első intézkedései nem a közvetlen betegellátást, hanem a kórházi infrastruktúra megteremtését érintették: bevezették a kórházba a vízvezetékot (addig a vizet lajtos kocsival hordták a völgyben lévő Komakútról), és kiépítették a szennyvíz csatornarendszert. Páratlan energiával és felkészültséggel rendezte a kórház zilált gazdasági helyzetét. 1899-ben a belügyminiszter az addig alapítványi intézményt nyilvános jelleggel ruházta fel. Ezzel a veszprémi kórház az Országos Betegápolási Alapból finanszírozott egészségügyi intézménnyé vált. (Az 1900. március 26-án kelt új alapszabály szerint **„a veszprém városi kórház a város kizárólagos tulajdonát képező jótékonyági intézet, amely 1899. január 1-től nyilvános jelleggel ruháztatott fel”.**)

1901-ben döntés született a kórház jelentős bővítéséről. Először az újonnan szerzett területen most is infrastrukturális létesítmények megvalósítására került sor: elkészült az új kórházi mosoda, konyha, az ebédlő és az ápolást végző apácák („jó szürke nénikék”) részére a korszerű nővérszállás. Átadták a hűtőkamrával ellátott bonctermet és kialakították a központi fertőtlenítőt.

1903. május 10-én ünnepelték Csolnoky Ferenc 25. orvosi jubileumát. Ehhez az eseményhez két rendkívül fontos fejlesztés kötődik. A városi tanácsülés elfogadta javaslatát, hogy a kórházban orvosi könyvtár létesüljön, és a kórház jelentős tőkével lépjen be a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulatba, amely biztosította az újonnan megjelenő orvosi munkákkal (könyvekkel, folyóiratokkal) történt folyamatos ellátást. A másik esemény az volt, hogy 1903

nyarán elkezdtek az állami gyermekmenhely (a későbbi 152 ágyas Heim Pál Megyei Gyermekkorház) építését.

Közben a kórház betegellátó osztályai is gyorsan fejlődtek: 1904-ben átadták az új betegellátó pavilont, az orvosi laboratóriumot, a 30 ágyas új sebészetet és 10 ágyas szülészeti-nőgyógyászati részleget. 1906-ra a veszprémi kórház ágyszáma 142-re nőtt.

Csolnoky Ferenc igen nagy tekintélynek és tiszteletnek örvendett Veszprémben. A város közéletében is nagy szerepet vállalt. Egy sor fejlesztés az ő nevéhez fűződik. 1911-ben a városban influenzajárvány volt, amely sok áldozatot követelt, maga Csolnoky is súlyos beteg lett. Gyógyulása után a városi tüdőgondozó intézet létrehozásával kezdett foglalkozni. A veszprémi Tuberkulózis Ellen Védekező Egyesület 1912. március 15-én alakult meg. Őt választották meg tiszteletbeli főorvossá.

Csolnoky Ferenc veszprémi gyógyító, egészségpolitikai, intézményfejlesztő tevékenysége, egészségnevelő, szociális munkássága országos szinten minta lett. Az egykori 40 ágyas „ispotály” időközben 180 ágyas modern kórházzá fejlődött. Mindezek elismeréseként a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 36. Vándorgyűlését 1912. augusztus 25–29. között Veszprémben tartották. (Hasonló szintű, a teljes orvosi szakmát megmozgató országos tudományos konferencia ismereteim szerint azóta sem volt Veszprémben.)

1914-ben kitört az I. világháború. Az immár 61 éves kórházigazgató, a jómódú középosztályhoz tartozó városi polgár Csolnoky Ferencre új, más feladatok vártak. A háborús sérültek ellátásának biztosítása, röntgenkészülék működésbe állítása, önkéntes vöröskeresztes ápolónői tanfolyamok tartása, a veszprémi hadiárvák ellátása, elhelyezése és egyebek. Csolnoky Ferenc derekasan helyt állt. A Trianoni döntés utáni igen nehéz gazdasági helyzetben azonban mind kevésbé érezte a helyét. Először a közéletből vonult vissza, majd 1926. július 1-jén 73 éves korában nyugdíjba vonult. Vas József miniszter ez alkalomból „a közegészségügy terén kifejtett buzgó és eredményekben gazdag működése elismeréséül” Magyar Királyi Főtanácsosi címet adományozott számára. A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karától orvossá válásának 50. évfordulója alkalmából 1931-ben aranyoklevelet kapott.

1938-ban, 85 éves korában a Magyar Országos Orvos Szövetség örökös tagjává választotta. Bensőséges hangú levélben köszönte meg az elismerést, amely rövid, rá nagyon jellemző részletét szeretném idézni: **„A váratlan kitüntetés kartársaim jóindulatán és megbecsülésén alapszik. Csekélynek érzem azon szolgálatot, amit igen tisztelt kartársaimnak és az Orvosszövetségnek tehettem. Amit tehettem, mindenkor jó szívvel és készséggel cselekedtem.”**

Csolnoky Ferenc 1941. január 3-án, 88 éves korában hunyt el Veszprémben. Koporsóját a még édesapjának, a „szegények orvosának”, id. Csolnoky Ferencnek készített családi sírboltban helyezték el.

Mondandómat nem szeretném leszűkíteni Csolnoky Ferenc életrajzi adatainak ismertetésére. Sokkal inkább szeretnék emlékezni és emlékeztetni arra a nagyon összetett, orvosszakmai, egészségpolitikai, egészségszervezési, szociológiai, közgazdasági és kultúrpolitikai munkásságra, amellyel megalapozta Veszprém város máig korszerű egészségügyi szervezetét.

A rendszerváltáskor, 1990. június 28-án az intézmény az ő nevét vette fel, 1991. februárban emléke ápolására létrehoztuk a Csolnoky Ferenc Emlékbizottságot és a legmagasabb szintű kórházi elismerésként megalapítottuk a Csolnoky Ferenc Emlékérmet. A kitüntetést azok az orvosok, gyógyszerészek, szakdolgozók, gazdasági-műszaki munkatársak kaphatják meg, akik az egykori Veszprém Megyei Kórház és utódintézményei szakmai színvonaláért, illetve Veszprém város lakossága egészségügyi ellátása érdekében, Csolnoky Ferenc szellemében kiemelkedő és eredményes munkát végeztek. Ez utóbbi szempont (nevesül a kórház Veszprém városhoz tartozása) mindenkor abban is kifejezésre jutott, hogy az évente rendezett Csolnoky Ferenc emlékülést rendre megtisztelte a város polgármestere, vagy képviselője Veszprém valamelyik prominens közéleti személyisége.

Megvalósulni látszott tehát Csolnoky Ferenc életművének lényeges üzenete: ***Dolgozz „mindenkor jó szívvel és készséggel” Veszprémmel, Veszprémért!*** Tehát a város vezetőivel és lakosságával ***a városért (pro urbe)***!

A Veszprém EKF program megvalósulásakor, amikor Veszprém egészségkultúrája valamiféle európai mintaként jelenik meg, ez a fontos, közegészségügyi szemléletű (nevezhetjük: Csolnoky Ferenc féle) alapelv, szellemi örökség különös értelmezést kap. ***Veszprém egészségkultúrája szegényebb lenne a kórház várossal kapcsolatos jogainak, kötelességének és felelősségének alapszabályi rögzítése nélkül. A kórház szakmai fejlődése pedig elégtelen lenne a szűkebb környezettel való állandó társadalmi kapcsolattartás, a lokális érdekek érdemi képviselete nélkül.***

A veszprémi kórház egykori orvosaként és Veszprém lokálpatrióta polgáraként egyaránt azt kívánom, hogy Európa 2023. évi Kulturális Fővárosának, Veszprémnek egészségkultúrája minden idelátogató számára ebben a szellemben váljék példaképpé.

**M. Tóth Antal**